

SZEMLE

JANUSZ KORCZAK: A SZALON GYERMEKE. MAGYAR PEDAGÓGIAI
TÁRSASÁG, BUDAPEST, 2023.

Simon Mária: A szalon gyermeke – új Korczak-könyv magyarul

1918-ban Janusz Korczak *Hogyan szeressük a gyermeket* című könyvében (1982, Tankönyvkiadó, Budapest, 12. o.) ezt írta:

Az ifjúság, ha nem gúnyolódik, ha nem átkozódik, ha nem síjt megvetéssel – mindig a hibáktól terhes múltat akarja megváltoztatni.

Ennek így kell lennie. És mégis...

Hadd keressen, ha nem téved el; hadd másszon fel, ha nem zuhan le; irtsa a gázt, ha nem sérti fel a kezét; erőlködjék, de csak óvatosan, óvatosan...

Ő ezt mondja:

– Nekem más a véleményem. Elég a gondoskodásból.

Tehát nem bízol bennem?

Nincs már rám szükséged?

Terhes számodra a szeretetem?

Té meggondolatlan gyermek, ki nem ismered az életet, szegény gyermek, hálátlan gyermek!

Súlyos és néha kegyetlennek tűnő mondatok és kérdések. Korczak feltette ezeket a kérdéseket önmaga számára, és nem bántva azt a világot, ahonnan jött, választ is adott egész életével. Igen, ő a szalon gyermekeként született, de ez nem jelenti azt, hogy az is marad.

A szalon a francia *salon* szó magyar megfelelője, a 17. századi Franciaországot idézi. Elsősorban ülőalkalmasságokkal ellátott helyiség, ahol több embert lehet fogadni. „A 18–19. században a társadalmi hálózat kialakításának, a szociális mobilitásnak is eszköze.” – idézzük a korszak jeles kutatóját, Frank Tibort (*A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században*).

A 19. században a szalonok kulturális központok, ahol irodalmi felolvasásokat és zenei programokat tartottak. Fontos jellemzőjük az oldottság, ami nem azt jelentette, hogy ne lettek volna ott szigorú protokolláris szabályok. Az elegancia és a magas szintű szolgáltatások is alapvető követelményei voltak a szalonoknak. A polgári világ szalonjai már más képet mutattak. A privát szféra megjelenése, a meghittség és otthonosság jellemzi ezeket a szalonokat, melyek a lakás külön helyiségében kaptak helyet, és ahol rendszeresen összegyűltek a család tagjai, barátai, hogy irodalmi művekből felolvassanak, vagy csak egyszerűen beszélgessenek. Zongora ritka volt ezekben a polgári lakásokban, így a zene nem volt meghatározó az összejöveteleken, melyekre a nyugalom és bizalom volt jellemző.

A szalonok a 19. század végén és a 20. század elején Lengyelországban csakúgy, mint Magyarországon, a zsidó polgárság integrálódásának lehetőségét, színterét is jelentették. Ezek a polgári szalonok a család társadalmi státuszát, azaz a középosztályhoz való tartozást is jelezték.

Ilyen szalonban nőtt fel Janusz Korczak, azaz születési nevén Henryk Goldszmit, követve a szalon társadalmának normáit, etikettjét, viselkedési szabályait egy olyan közegeben, ahol a zsidó felvilágosodás (Haskala) talajra talált. A 19. század végére egy korán szekularizált, a lengyel társadalomban asszimilálódott családról volt tehát szó. Ez lényeges Korczak

szellemi és emberi fejlődésében; a lengyel értékek, lengyel szokások szellemében, egy liberális, és a valóság tekintetében szabad

légkörben nőtt fel. Unalmasnak tartotta ezt a világot, amelyben ráadásul voltak tiltott dolgok is: tilos volt az utcagyerekekkel barátkozni, csak az ablakból nézhette őket.

Mert azt mondogatták, hogy az idegekhez nem szabad közel menni, mert a kisgyerekeket eladják a kriptaszökevényeknek vagy a cirkuszba – hogy idegenektől nem szabad semmit elfogadni: se tejkaramellát, se cseresznyét, mert leesik az orrom – és hogy nem szabad semmit felszedni a földről, sem a kertből, sem az utcáról, mert mindenütt tele leszek csúnya piros foltokkal és pattanásokkal. És azt hittem, hogy az otthon falain túl egy ellenséges és fenyegető erő, gonosz, titokzatos sötétség leselkedik rám – és titeket kivéve minden ember ellenség, akik el akarnak engem veszejteni. (27)

Ugyanakkor egy olyan kisfiúról (azaz saját magáról) van szó, aki kreatívan és tele fantáziával éli első életét. Ceruzával firkál, kártyalapokból házat épít, bajuszt rajzol, árvákról és mostohákról, rémekről olvas meséket. Kérdései vannak a lovakról, a kutyákról, és az is foglalkoztatja, hogy hogyan fér el az összes halott a mennyországban.

Mindeközben francia nevelőnője van, nagyon szigorú orosz gimnáziumba jár, és megtapasztalja, hogy a felnőttek gyakran tisztességtelenül viselkednek a gyerekekkel szemben.

A nagy változás akkor történik meg az életében, amikor apja, aki szifilisz követke-

ményeként elmebetegként intézetébe kerül, majd ott töltött év után öngyilkos lesz, meghal. Korczak ekkor 12 éves. A gimnáziumi tanulmányai mellett

kénytelen magánórákat adni, hogy tönkrement családját segítse. Ekkor jön rá, hogy a gyerekekkel való kapcsolat, a tanítás sok szépséget és örömet jelent.

Ebben az időszakban szenvedélyesen olvas, próbál naplót is írni. Íróként 1896-ban debütál, amikor megjelenik első humoreszkje, *A gordiuszi csomó*, melyben a szülők és a gyerekek kapcsolatát veszi górcső alá. Pontosabban a szülők felelősségét azzal kapcsolatban, hogy a gyerekeik nevelését kiadják nevelőnek, dadának. Ezt ő pontosan ismerte, hiszen ő is így nőtt fel, a *szalon gyermeke* volt. Ez az első lépés a későbbi, erőteljesen önéletrajzi ihletésű és társadalomkritikai regényei megírásában (*Az utca gyerekei* – 1901, *A szalon gyermeke* – 1906).

A szalon gyermeke című könyv műfaji megjelölése nehéz feladat. Félig-meddig önéletrajzi regény, sok szociográfiai elemmel (ma talán *pedagógiai autoetnográfának*

a gyerekeik nevelését
kiadják nevelőnek, dadának

neveznék a tudós kutatók). Olyan társadalmi regény, mely pontos képet nyújt a 20. század eleji varsói világról. Olyan regény, mely bárhol kinyitható, önálló történeteket találunk benne, amelyek akár ki is emelhetők az egészből, ám ha összességében nézzük őket, a részek együtt tükröt tartanak az olvasó elé. Lássuk, hogyan.

Az első – mondhatni, jelképes – „bevezető novella” a kötetben egy kiváltságos osztályhoz tartozó pudlikutyáról szól. Minden előírásnak, elvárásnak megfelel. Hálás, hűséges, minden tette arról szól, hogy nehogy a gazdája megharagudjon rá. Az elégedettsége és a nyugalma azonban egy járókelő mondatától elszáll: „ennek a kutyának szájkosár van a lelkén” (18). Ettől kezdve szomorú, mogorva, elégedetlen, engedetlen, nem eszik, nem iszik.

Hasonló folyamat játszódik le a főhős ifjú ember, a *szalon gyermeke* lelkében is. Ám a szalon gyermeke, felismerve, hogy „szájkosár van a lelkén”, továbblép és változtat. Mondhatjuk, hogy lázad, de ez nem a Sturm und Drang, nem a wertheri lázadás, de nem is a tolsztoji. Ez aktív lázadás, amit cselekedetei, az életpálya történései bizonyítanak (orvosi tanulmányai mellett segítette például a Varsói Szegény Gyermekek Társaságát).

Ahogy arról a 14 éves Henryk Goldszmit naplója is tanúskodik, már a gyermek Korczak is tele van olyan gondolatokkal, amelyek szoros összefüggésben állnak az életet és a világot illető alapvető kérdésekkel – emellett kritikai érzéke is erős. Felháborítja az igazságtalanság, a gonoszság, az egyenlőtlenség minden megnyilvánulása. Már korán érti ezek társadalmi vonatkozásait és az egyénre gyakorolt hatását. Fiatalon,

tudatosan megélve gyerekek iránti szeretetét, elhatározza, hogy megpróbálja tanulmányait az ő szolgálatukba állítani. Már egyetemista korában szombatoként a Varsói Jótékonyági Társaság ingyenes olvasótermében dolgozik, ahol tolonganak a gyerekek, hogy találkozzanak vele, és ő könyveket adjon a kezükbe, hiszen csak így jutnak bármifajta tudáshoz. Aztán gyerekorvos lesz belőle. Magánpraxisából keletkezett jövedelméből látja el Varsó szegény gyerekeit a szegény gyerekek kórházában. Nyomorral, munkanélküliséggel, kiszolgáltatottsággal, súlyos betegségekkel találkozik. Orvostanhallgatóként már az utcagyerekek közé jár, és köztük dolgozik. Felolvas, beszélget, mentális állapotokra figyel, a szülőikkel beszél, olvasásra szoktatja őket. A szalon gyermeke – mint a regényfőhős megteremtője is – így lázadt. Az új értékrendje szembekeverült a szalon értékrendjével.

A kötet egyik fejezete (*Ásít a lelkem*) egy „komoly” beszélgetésről szól apa és fia között. Az apa számonkéri a fián, hogy mit akar a jövőben csinálni. A fiú, a szalon gyermeke, az apa szerint mindent megkapott: „Elment az eszed a lustaságtól, a felelőtlenégtől, a jóléttől?” (17), élőködőnek tartja a fiát. Szerinte embernek lenni azt jelenti, hogy van évi néhány ezer rubel jövedelme, házasságot köt, gyerekeket vállal. Ha nem indul el ezen az úton, akkor mindenki előtt szegyenbe hozza a szüleit. A fiú válaszként kérdéseket tesz fel. Ki az a mindenki? Mit jelent embernek lenni? „Túl sokáig éltem sötétségben” – mondja (49). Ebből az unalmas világból, amit apja tud számára modellként felmutatni, nem kér, az nem érdekli. Nem tudja még konkrétan, hogy

nehogy a gazdája megharagudjon rá

szegyenbe hozza a szüleit. A fiú válaszként kérdéseket tesz fel. Ki az a mindenki? Mit jelent embernek lenni? „Túl sokáig éltem sötétségben” – mondja (49). Ebből az unalmas világból, amit apja tud számára modellként felmutatni, nem kér, az nem érdekli. Nem tudja még konkrétan, hogy

mit fog csinálni, de erre a világra nemet mond.

Elvesztettem a lelkem. Furcsa... Nem egy családi órát, nem egy értékes csecsebecsét, nem egy ezüstnyelű botot vesztettem el, hanem a lelkemet – valahol elvesztettem magamat. Én – nem én vagyok. Az én – olvasótermi katalógus, fonográf, amit részletre vásárolnak, mindig újabb alkatrészekkel kiegészítve. Az én: könyvesbolt, az én – mindaz, amit akartok, fő, hogy ne legyen olyan egyöntetű, mint én, olyan, aki tudja, hogy honnan miért és mivégre, olyan én, aki tudatában van önmagának, törekvéseinek, gondolatainak és cselekedeteinek. (23).

Elhagyja a családi otthont, s bár igaz, hogy lázadása csak pár napig tart, de már nem tud a régi módon apjára tekinteni.

A regény további fejezetei arról az útról szólnak, amelyet végigjárva megtalálhatja a helyét. Amikor elhagyja Varsó főutcájának gazdag polgári lakását, kikerül az „utcára”. Nem hajléktalanságról van szó, hanem az utca népe által bérelt laká-

sok népéről, akik között lakni fog. Szinte szociológiai pontossággal írja le az utca képét. Bolt bolt mellett – írja. Leírja a „bolt” struktúráját, illetve hierar-

chiáját: tulajdonos, beszállító, vásárló, alvállalkozó, pénztáros, cseléd, inas. A tulajdonos célja, hogy olcsón vásároljon, és minél drágábban adjon el, amiből fizetést ad. Az alkalmazottak reggel 8-tól este 8-ig dolgoznak, azért, hogy egyre drágábban eladják a tulajdonos árúit. „Ironikusan életnek nevezett életet élnek, milliónyian vannak” (152). A tulajdonos koncertekre jár, vacsorákat ad,

illetve részt vesz azokon, színházba jár, a gyerekei külföldön tanulnak, és a modern nyugati byronizmusban – arisztokratikus életuntságban – szenvednek. Ezt a világot utasítja el regényhősünk. Csömört, kiábrándultságot, szürkeséget, világfájdalmat érez, és így válik a társadalmi haladás, a szabadság elkötelezettjévé.

Korczak már orvostanhallgatóként utagyerekek szociális munkása lett. Nemcsak az egészségi állapotukkal törődött, hanem maga köré gyűjtve a gyerekeket mesélt nekik, felolvasott nekik, és nem utolsósorban írni tanította őket. „Sajnálom a kölyköket, oly kevés költészet van a gyerekkorban, oly rideg az életük, oly kemény, mint egy jégtömb” (134).

A regény hősenek sorsa a szerző életútját idézi, aki fiatalon úgy döntött, hogy megpróbálja tanulmányozni a gyerekeket – azért, hogy szolgálja őket. Számos „szocioorvosi” írása jelent meg. Elsősorban a gyermekhalál elleni harc állt hétéves gyermekorvosi tevékenységének fókuszában. „Az országban sűrűn elszórt gyermeksírok a költészet kellékei, a holnap munkásainak szürke létében” (147).

mesélt nekik, felolvasott nekik, és nem utolsósorban írni tanította őket

A szalon gyermeke című műben feltárulnak a város mélységei: szegénység, munkanélküliség, kizsákmányolás, társadalmi egyenlőtlenség.

A szerző leírja egy átlagos szegény varsói család „vagyonát”. Szalmazsák, két párna, egy paplan, pár szentkép, néhány serpenyő, tányér, csésze. A tányért, csészt a zálogház sem veszi be. Mégis lehetséges a megélhetés és a gyereknevelés, állapítja meg a szerző.

A főhős napi tevékenységének, életének helyszíne lett a varsói szegények lakása. Kik laknak egy szobában? Cipész, annak felesége

és fia, fiatal cipész a feleségével, nyugdíjas öregasszony, egy fuvaros és egy homokbányász. Nincs arányban a szobák száma a lakosok számával. Lakásokká átalakított istállókat talál a kocsiszinek között, az utcától megfeketedett palánkkal elválasztva. Különös világnak tartja, ahova ő is belépett, feladva a gazdag polgár kényelmét. Sokféle ember él ebben a szegénynegyedben. Az itt élő gyerekek gyakran eltartják a családot, dolgoznak, de árva és hajléktalan gyerekek kóborolnak céltalanul koldulva, apró munkákat szerezve a városban. Ezeket a gyerekeket száraz kenyéren tartják, verik, és munkára kényszerítik őket.

Fontos élményeket jelentenek a főhős számára a külvárosi kocsmák, ahol a mindennapi élet annak teljes realitásával rázúdul. Vállalja a közösséget ezekkel az emberekkel és családjukkal, akik környezetében „a penész nem nő, a penész megtelepszik – rosszul mondtam – a penész kúszik, csendesen, lomhán, észrevétlenül kúszik” (147). Ugyanerről így ír József Attila *A város peremén* című versében: „s lerakódik, mint a guanól keményen, vastagon”, másutt pedig, a *Külvárosi éjben*: „A nyomor országairól / térképet rajzol a penész.”

A regény főhősét minden érdekli, ami ezeknek az embereknek a világával összefügg. Hónapokig él egy fedél alatt velük, és minden rezdülésükre figyel. Világos számára, hogy ezek az emberek a túlélésért küzdenek szörnyű higiénés, egészségi és lelki körülmények között.

A világ jobbításának szándéka vezérli Korczaot is egy olyan világ víziója

jegyében, ahol nincs helye megaláztatásnak, szegénységből fakadó betegségeknek, tudatlanságnak, jogtalanságnak. Semmilyen politikai szervezethez nem tartozik, nem von le általánosításokat, minden felnőtt és gyerek helyzetének az egyediségét tartja fontosnak. A társadalomkritikát érzi feladatának. *A szalon gyermeke* is ezt tükrözi. Jelen világunkban fontos, alapvető olvasmány, tele aktuális problémával, miközben közel 120 évvel ezelőtt íródott (egy fejezete éppen 1904-ben jelent meg folyóiratban).

A regény rendkívül olvasmányos, tele humorral, öniróniával, és nem egy írás mélységesen lírai, megrázó belső vívódásokról árulkodik.

Külön köszönet a fordítónak, Pászt Patrícianak és a lektornak, Makai Évának a

árva és hajléktalan gyerekek
kóborolnak céltalanul
koldulva, apró munkákat
szerezve a városban

rendkívül alapos és valóban eligazítást nyújtó, a lengyel kultúrába betekintést kínáló jegyzetért. Ismételten egy alapvetően fontos kiadvánnyal gyarapodott a magyar nyelven is elérhető Korczaot-irodalom.

A Magyar Pedagógiai Társaság 2023-ban adta ki *A szalon gyermeke* című regényt. Kibővített vállalkozásuk Janusz Korczaot műveinek folyamatos kiadása. A Társaság 2023-ban még két munkát adott ki e körben: *A varsói Öreg Doktor emlékezete* és *Egyedül Istennel – Azok imája, akik nem imádkoznak*. Milyen szerencse, hogy még találni e kezdeményezéshez támogatót: esztünkben a Waczlav Felczak Alapítványt és az EMIH-t.